

บทที่ ๔

อิทธิพลความเชื่อเรื่องเปรตที่มีต่อพิธีกรรม และประเพณีไทย

ในบทที่ ๓ ได้ทราบแนวความคิด ความเชื่อ และสาเหตุที่เกิดเป็นเปรตโดยลำดับแล้ว ประเด็นที่น่าสนใจควรศึกษาในบทที่ ๔ คือ อิทธิพลความเชื่อเรื่องเปรตที่มีต่อพิธีกรรม และประเพณีไทย

การที่ผู้วิจัยเลือกศึกษาเกี่ยวกับพิธีกรรม และประเพณี เพราะพิจารณาแล้วเห็นว่าถึงแม้ว่าคนไทยโดยทั่วไปจะเคยประกอบพิธีกรรม หรือทำกิจกรรมเนื่องในประเพณีสำคัญของไทย แต่ส่วนใหญ่จะประพฤติปฏิบัติตามแบบอย่างคนรุ่นเก่าก่อนเท่านั้น น้อยรายที่จะทราบถึงสาเหตุที่ต้องประกอบพิธีกรรม และประเพณี อื่นๆ พิธีกรรม และประเพณีต่าง ๆ นั้น บางอย่างมีความเชื่อเรื่องเปรตแทรกอยู่ก็มี บางอย่างเป็นเรื่องของงานสนุกสนานรื่นเริงเพียงอย่างเดียว ไม่เกี่ยวกับเรื่องเปรตก็มี เฉพาะในประเด็นที่ความเชื่อเรื่องเปรตมีอิทธิพลเกี่ยวข้องอยู่ด้วย มีสาระสำคัญน่าสนใจศึกษาอย่างยิ่ง

ดังนั้น ในที่นี้ผู้วิจัยจะศึกษาเฉพาะในส่วนที่ความเชื่อเรื่องเปรตมีส่วนสัมพันธ์เกี่ยวข้องเท่านั้น เพื่อจะได้ทราบถึงความเชื่อที่แทรกอยู่ในพิธีกรรม และประเพณีนั้น ๆ ประเด็นที่ศึกษาเหล่านี้ จะทำให้ยอมรับ และเข้าใจพิธีกรรม และประเพณีต่าง ๆ ของไทยได้ดีขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อเรื่องเปรต สาเหตุที่บรรพบุรุษยึดถือปฏิบัติสืบทอดกันมาโดยมีวัตถุประสงค์อย่างเด่นชัด เนื่องจากว่าความเชื่อเรื่องเปรตมีส่วนสัมพันธ์กับพิธีกรรม และประเพณีไทยหลายอย่าง ดังนั้น ผู้วิจัยจะเลือกศึกษาบางประเด็นเท่านั้น ในส่วนของพิธีกรรม ได้แก่ พิธีทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้ผู้ตาย คตินิยมว่าด้วยการกรวดน้ำ พิธีอนุโมทนา ในส่วนของประเพณี ได้แก่ สงกรานต์ และสารทไทย

พิธีกรรม และประเพณีต่าง ๆ ดังกล่าวมาข้างต้น ผู้วิจัยจะได้ศึกษาวิเคราะห์รายละเอียดที่น่าสนใจในแต่ละประเด็นต่อไปตามลำดับ

พิธีทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้ผู้ตาย

พิธีกรรมอย่างหนึ่งเป็นที่รู้จักดีของคนไทย นั่นคือ “พิธีทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้ผู้ตาย” พิธีดังกล่าวนี้ ชาวไทยที่นับถือพุทธศาสนาได้ยึดถือปฏิบัติสืบทอดกันมาเป็นเวลาช้านาน จนเป็นธรรมเนียมที่ต้องปฏิบัติกันประจำว่าหลังจากที่มีบุคคลใดบุคคลหนึ่งในครอบครัวถึงแก่กรรมแล้ว จะต้องทำบุญอุทิศส่วนกุศลส่งไปให้ วิธีทำบุญที่ดีที่สุดคือ ทำกุศลอะไรก็ได้ที่เกี่ยวกับพระสงฆ์ เช่น นิมนต์พระสวดพระอภิธรรม แสดงพระธรรมเทศนา ทำบุญครบ ๗ วัน ครบ ๕๐ วัน ครบ ๑๐๐ วัน ทำพิธีถวายสังฆทาน บวชพระหรือเณรเพื่อให้ผู้ตายได้เกาะชายผ้าเหลืองขึ้นสวรรค์ ฯลฯ พิธีกรรมต่าง ๆ ดังกล่าวมา ล้วนเป็นพิธีที่จะทำให้ผู้วายชนม์ได้รับกุศลผลบุญทั้งสิ้น

การที่เกิดมีพิธีกรรมต่าง ๆ เพื่ออุทิศส่วนกุศลให้ผู้วายชนม์นั้น ผู้วิจัยเห็นว่าความเชื่อเรื่องเปรตมีอิทธิพลต่อพิธีกรรมดังกล่าวอยู่ไม่น้อย ทั้งนี้เป็นผลเนื่องมาจากคำสอนทางพุทธศาสนาข้อที่ว่าคนทุกคนมีญาติพี่น้องผู้ล่วงลับซึ่งอาจไปเกิดเป็นเปรตในเปรตโลก ดังที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ในชาण्ड์โสณสูตรสรุปความได้ว่าผลทานที่ทายกบำเพ็ญแล้วนั้น จะถึงแก่ญาติพี่น้องผู้ล่วงลับไปเกิดในเปรตวิสัยแน่นอน ไม่มีใครเลยจะไม่มีญาติพี่น้องตายไปเกิดเป็นเปรต ทุกคนมีญาติไปเกิดเป็นเปรตทั้งสิ้น อีกประการหนึ่งคือ ความผูกพันระหว่างญาติมิตรที่ยังมีต่อกัน เช่น เคยช่วยเหลือเกื้อกูล เคยช่วยทำกิจธุระ เมื่อฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งล่วงลับลงไปจึงเกิดความเสียอกเสียใจอาลัยหวนรำลึกถึงห่วงใยว่าตายไปแล้วจะตกทุกข์ได้ยาก เพราะไม่สามารถหยั่งรู้ได้ว่าหลังจากเสียชีวิตลงไปแล้วจะไปเกิดในคติใด รวมทั้งความเชื่อว่าการทำทานแก่พระสงฆ์ นอกจากผู้วายชนม์จะได้รับผลบุญกุศลแล้ว ผู้ถวายก็ได้รับบุญกุศลอันเป็นเหตุให้ตนได้รับความสุขกายสบายใจ และยังได้ทำหน้าที่พุทธศาสนิกชนที่ดีคือถวายความอุปถัมภ์บำรุงพระภิกษุสงฆ์ในพระพุทธศาสนาให้ท่านมีพละกำลังทำงานเผยแผ่สั่งสอนพระพุทธศาสนาต่อไปโดยไม่ต้องเหน็ดเหนื่อยในการประกอบอาชีพเพื่อเลี้ยงชีพ

อาศัยเหตุผลดังกล่าวมานี้ เมื่อมีพิธีกรรมใด ๆ ที่เกี่ยวข้องกับผู้วายชนม์แล้ว จึงนิยมจัดให้มีพิธีทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้ผู้ตายรวมอยู่ด้วยเสมอ ดังจะเห็นได้ว่าหลังจากจัดการเกี่ยวกับศพเสร็จเรียบร้อยแล้ว ต่อจากนั้นจึงมีพิธีทำบุญ ๗ วัน ๕๐ วัน ๑๐๐ วัน อันเป็นที่เข้าใจตรงกันว่า เพื่อเป็นการแผ่ส่วนกุศลไปให้แก่ผู้ตาย

บางครั้งก็จัดให้มีการทำบุญตรงกับวันครบรอบปีของผู้ตายเป็นประจำทุกปี ถ้าหากไม่มีทำบุญครบรอบวันตาย ก็อาจมีพิธีทำบุญกระดูกในวันสงกรานต์เป็นต้น หรือ วันอื่น ๆ ตามความสะดวกของญาติมิตร ทั้งนี้ ไม่มีกฎเกณฑ์ตายตัว สุดแท้แต่ความสะดวกของผู้ประสงค์จะทำบุญ การทำบุญอุทิศให้ผู้ตายนี้ มีหลายวิธีด้วยกัน เช่น การนิมนต์พระสวดมนต์เย็นฉันเช้า หรือเทศน์แล้วบังสุกุลเท่าอายุผู้ตาย หรือที่นิยมกันมากในปัจจุบัน คือ การทำสังฆทาน ถวายทานแก่พระสงฆ์เพื่ออุทิศส่วนกุศลส่งไปให้ โดยจัดเตรียมของที่จำเป็นถวายแก่พระสงฆ์ เช่น ข้าว น้ำ ผ้าสบง หรือไตรจีวรสุดแท้แต่กำลังทรัพย์ และจิตศรัทธา นำไปถวายพระตามวัดใดวัดหนึ่งโดยไม่ตั้งจิตถวายจำเพาะเจาะจงเป็นพิเศษ

พิธีถวายสังฆทานนี้ เชื่อกันว่าผู้ถวายชนม์จะได้รับผลบุญกุศลมากกว่าถวายเจาะจงแก่พระภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง ทั้งนี้ ผู้วิจัยเห็นว่าน่าจะมีสาเหตุเนื่องมาจากความที่คนส่วนใหญ่ยังยึดติด “ตัวบุคคล” เลื่อมใสศรัทธาใครแล้วก็ยึดมั่นอยู่เฉพาะผู้นั้นผู้เดียว โดยตลอด ในส่วนของพระสงฆ์เองแล้ว รูปใดมีผู้ศรัทธามากรูปนั้นก็ได้รับสักการบูชาจากผู้ถวายจตุปัจจัยมากจนแทบจะไม่มีที่เก็บ ซึ่งพระสงฆ์ดังกล่าวนี้ มีจำนวนน้อยมาก เมื่อเปรียบเทียบกับสงฆ์ส่วนใหญ่ที่ไม่มีผู้หนึ่งผู้ใดเลื่อมใสศรัทธาโดยเฉพาะ เลี้ยงชีพอยู่ด้วยบิณฑบาตเพียงอย่างเดียว จึงมีความเป็นอยู่ฝืดเคือง เพราะข้อนี้พระพุทธเจ้าจึงตรัสไว้เสมอว่า การทำทานถวายพระสงฆ์โดยไม่จำเพาะเจาะจง ได้รับบุญญานิสงส์มาก

นอกจากนี้แล้วพิธีกรรมที่คนนิยมทำให้ผู้ล่วงลับมีพิธีบังสุกุล คือ การนิมนต์พระมาว่า “อนิจจา วต สงฺขารา อุปาทวยธมฺมิโน อุปฺปชฺชิตฺวา นิรุชฺฌนฺติ เตสํ วุปฺสโมสุโข” บทนี้เป็นบทปลงสังขารของพระ และผู้อยู่ในพิธีก็ปลงตามไปด้วยให้เห็นว่า “ร่างกายคนเราไม่เที่ยงแท้แน่นอน มีความเกิดขึ้นและเสื่อมไปเป็นธรรมดา เกิดขึ้นแล้วย่อมแตกดับ จะมีสุขได้ก็ต่อเมื่อไม่มีเกิด ไม่มีดับ”

การบังสุกุลนี้ มีสาเหตุเนื่องมาจากสมัยก่อนพระต้องไปเที่ยวพิจารณาหาผ้าเปื้อนฝุ่นละอองหรือที่ใช้ห่อซากศพแล้วนำมาซักฟอกเป็นผ้านุ่งห่ม สมัยนี้พระไม่ต้องลำบากถึงขนาดนั้น เพราะมีผู้มีจิตศรัทธานำผ้าที่สะอาดมาวางไว้ที่ข้างศพ หรือวางไว้ภูษาโยงแล้วพระก็พิจารณาผ้าที่วางไว้ เรียกว่า ผ้าบังสุกุล พระไปพิจารณาผ้านั้น เรียกว่า ซักผ้าบังสุกุล ซึ่งเรียกกันติดมาจนถึงทุกวันนี้

เกี่ยวกับพิธีทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้ผู้ตายนี้ แปลก สนธิรักษ์ (๒๕๒๓) กล่าวว่

การทำบุญให้ผู้ตายนี้ตามตำนานว่ามีมาแต่ครั้งพุทธกาล เมื่อสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสรู้ใหม่ ๆ เสด็จไปเมืองราชคฤห์ พระเจ้าพิมพิสารถวายทานแก่พระสงฆ์ มีพระพุทธเจ้าเป็นประธาน วันแรกไม่ได้อุทิศผลให้แก่ใคร ๆ พระประยูรญาติที่ถวายชนม์ไปแล้ว เมื่อไม่ได้รับผลก็พากันมาสำแดงกายร้องทุกข์ในเวลากลางคืน วันที่สองพระเจ้าพิมพิสารถวายทานอีกทรงอุทิศผลทานให้แก่ผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว พวกเหล่านั้นก็มาปรากฏให้พระเจ้าพิมพิสารเห็นว่าได้รับผลพ้นจากความลำบากแล้ว มีเรื่องเป็นมาอย่างนี้จึงเป็นประเพณีทำบุญให้ผู้ตายตลอดมาจนบัดนี้ อีกเรื่องหนึ่งปรากฏในคัมภีร์พระธรรมบทว่า ลูกสาวเศรษฐีคนหนึ่งหนีตามผู้ชายไป พ่อเข้าใจว่าลูกสาวตาย จึงทำบุญอุทิศไปให้เป็นประเพณีเนื่องมาอย่างนี้

นอกจากพิธีต่าง ๆ ดังกล่าวมานี้แล้ว ยังมีพิธีทำบุญเพื่อผู้ตายอย่างอื่นตามความสะดวก เช่น การทำบุญใส่บาตรแก่พระสงฆ์สามเณร ซึ่งจะเห็นได้จากทุกเช้าจะมีพระสงฆ์สามเณรออกบิณฑบาต ชาวไทยเชื่อกันว่า การออกบิณฑบาตของพระสงฆ์เป็นการโปรดสัตว์ช่วยให้ผู้ตายไปเกิดในสถานที่ไม่ตีเช่น เปรตวิสัย ได้รับส่วนบุญกุศล อีกทั้งเป็นการบำเพ็ญกุศลของผู้มีจิตศรัทธาจะได้มีโอกาสทำทานเพื่อกำจัด “ความตระหนี่” อันเป็นบาปทางใจอย่างหนึ่งที่ทำให้ตายไปเกิดเป็นเปรต

จากที่กล่าวมานี้ จะเห็นว่า ความเชื่อเรื่องเปรตมีผลแทรกอยู่ในพิธีทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้ผู้ตายต่าง ๆ เช่น พิธีสวดอภิธรรม พิธีถวายสังฆทาน พิธีบังสุกุล พิธีทำบุญครบรอบวันตาย การทำบุญใส่บาตร ฯลฯ

ดังนั้น ผู้วิจัยเห็นควรสรุปว่า ความเชื่อเรื่องเปรตมีอิทธิพลต่อพิธีทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้ผู้ตาย เป็นอันดับแรก ทั้งนี้ เพื่อจะได้อุทิศแผ่ส่วนบุญไปให้แก่ญาติพี่น้องผู้ล่วงลับไปแล้ว อันเป็นการแสดงออกถึงความกตัญญู รำลึกถึงบุญคุณของผู้ล่วงลับ รวมทั้งแสดงออกซึ่งความผูกพันระหว่างผู้ยังมีชีวิตอยู่กับผู้จากไป อีกทั้งแสดงให้เห็นถึงน้ำใจที่มีต่อกันระหว่างญาติสนิทมิตรสหาย และประการสุดท้าย เป็นโอกาสดีที่จะได้บำรุงพระภิกษุสงฆ์สั่งสมบุญกุศลในส่วนที่เป็นทานบารมีเพื่อให้ผลดีนั้นถึงแก่ตนเอง และผู้ล่วงลับจากโลกนี้ไป

จากที่กล่าวมานี้ จะเห็นว่า “ความเชื่อเรื่องเปรต” มีอิทธิพลต่อพิธีกรรมดังกล่าวข้างต้นอย่างเด่นชัด

เมื่อเราทราบถึงความเป็นมาของพิธีทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้ผู้ตาย รวมทั้ง อิทธิพลความเชื่อเรื่องเปรตที่มีผลต่อพิธีกรรมดังกล่าวโดยละเอียดแล้ว ประเด็นต่อไปที่ น่าสนใจ คือ คตินิยมว่าด้วยการกรวดน้ำ ในประเด็นนี้มีความเชื่อเรื่องเปรตแทรกอยู่ ด้วยเช่นกัน ผู้วิจัยเห็นว่ามียุทธละเอียดข้อปลีกย่อยที่น่าศึกษาอย่างยิ่ง ดังจะได้กล่าวถึง ต่อไปตามลำดับ

คตินิยมว่าด้วยการกรวดน้ำ

มนุษย์กับน้ำ มีความสัมพันธ์กันมานานแล้ว เราจะเห็นได้ว่ามีการใช้น้ำใน การประกอบพิธีกรรม และประเพณีสำคัญต่าง ๆ อยู่เสมอ ในวิถีชีวิตของคนไทย เรื่อง น้ำมีแทรกอยู่ในกิจกรรมต่าง ๆ ดังกล่าวมาอย่างที่จะขาดไม่ได้ มีคตินิยมอย่างหนึ่งที่ แสดงให้เห็นว่าความเชื่อเรื่องเปรตมีอิทธิพลแทรกอยู่ในคตินิยมดังกล่าว นั่นคือ “คติ นิยมว่าด้วยการกรวดน้ำ” ในเรื่องนี้มีประเด็นที่น่าสนใจศึกษาอย่างยิ่ง ดังรายละเอียดที่ จะนำเสนอ ดังนี้

มีคติความเชื่ออย่างหนึ่งแทรกอยู่ในการทำบุญกุศลต่าง ๆ ที่เรียกกันว่า “การกรวดน้ำ” เราจะเห็นว่า พิธีกรรมต่าง ๆ เกี่ยวกับพระสงฆ์ ก่อนที่ผู้บำเพ็ญกุศล จะรับพรจากพระ จะมี “การกรวดน้ำ” เป็นประจำทุกพิธีทั้งพิธีราษฎร์ และพิธีหลวง ส่วนใหญ่แล้วคนไทยจะไม่ทราบสาเหตุที่แท้จริงของการกรวดน้ำ เพราะยึดถือปฏิบัติสืบ ทอดกันเรื่อยมาตามแนวทางของคนรุ่นเก่า

จากการศึกษาสาเหตุแห่งการกรวดน้ำนั้น ผู้วิจัยเห็นว่า ความเชื่อเรื่องเปรต เป็นประเด็นสำคัญประการหนึ่งที่แทรกอยู่ในคตินิยมดังกล่าว ทั้งนี้เพราะความเชื่อว่า ผู้ ล่วงลับไปสู่เปรตโลกหรือเปรตวิสัยจะไม่ได้ส่วนบุญกุศล ถ้าหากทายกผู้ให้ไม่ “อุทิศ” ส่วนกุศลส่งไปให้ ความเชื่อเรื่องการกรวดน้ำนี้ มีปรากฏเป็นหลักฐานในคัมภีร์ทาง พุทธศาสนาที่แต่งขึ้นภายหลังการรวบรวมพระไตรปิฎกระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๑๑ ถึง พุทธศตวรรษที่ ๑๗ เป็นสมัยแห่งการรจนาอรรถกถาภาษาบาลีในประเทศศรีลังกา ซึ่งมี อนุราธปุระเป็นเมืองหลวง คัมภีร์ที่รจนาในยุคนั้นมีอรรถกถา ซึ่งไขความพระไตรปิฎก (Adikaram อ้างถึงใน สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี, ๒๕๒๔) หนังสือดังกล่าวชื่อ “ปรมัตถทีปนี” อรรถกถาขุททกนิกาย พรรณนาความเรื่องเปรตใน พระไตรปิฎก มีข้อความในตอนพรรณนาความเรื่องดิโรกขทเปรตสรุปความได้ว่า พระ

ราชาเสด็จไปวังหลวงสั่งให้จัดเตรียมทานมากมายให้กราบทูลนิมนต์พระผู้มีพระภาคเจ้า เมื่อถึงเวลาพระพุทธเจ้าได้เสด็จไปวังหลวงประทับนั่งร่วมกับพระภิกษุสงฆ์ เปรตทั้งหลายพากันไปยืนอยู่ตรงส่วนต่าง ๆ ของวังหลวง มีด้านนอกกำแพงเป็นต้นด้วยความหวังว่าจะต้องได้รับส่วนบุญแน่นอน พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรงทำวิธีที่เปรตเหล่านั้นจะปรากฏให้พระราชาทอดพระเนตรเห็น จากนั้นพระราชา [ในที่นี้คือพระเจ้าพิมพิสาร] ทรงหลั่งน้ำทักษิโณทก อุทิศผลทานว่า ขอให้ผลแห่งทานนี้สำเร็จแก่ญาติ ๆ ของเราเถิด ในตอนนี้มีพูดถึงเรื่อง “กรวดน้ำ” รวมอยู่ด้วย ดังข้อความว่า “ราชา ทักษิโณทกั เทนุโต อิทั เม ณาตินิ โหตุ”ติ อุททิสสิ [พระราชาทรงถวายน้ำทักษิโณทกผลทานอุทิศส่วนบุญว่า ขอให้ผลทานนี้ จงสำเร็จแก่ญาติ ๆ ของเราเถิด]” (พระธัมมปาละ, ๒๕๓๓ข)

จากหลักฐานดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า คตินิยม “การกรวดน้ำ” เพื่ออุทิศส่วนกุศลให้ผู้วายชนม์ มีมานานนับพันปีแล้ว ดังจะเห็นได้จากคำอธิบายเกี่ยวกับคตินิยมการกรวดน้ำในหนังสือ “สังคีตยวงค์” วรรณกรรมเล่มสำคัญในตอนต้นกรุงรัตนโกสินทร์ สรุปความได้ว่า การกรวดน้ำแบ่งออกเป็น ๔ อย่าง คือ ๑. ทักษิโณทก ๒. อุททิสอก ๓. ปัจจฐโนทก ๔. สักขิโณทก

น้ำทักษิโณทกนั้น หมายถึง ทานที่เป็นเหตุให้เจริญด้วยความสุขและทรัพย์สินสมบัติ หรือแปลตามวิเคราะห์ศัพท์หมายถึง น้ำคือมือเบื้องขวา [คงหมายถึง คนทั่วไปนิยมใช้มือขวาหยิบภาชนะน้ำในการกรวดน้ำ จึงเรียกว่า น้ำคือมือเบื้องขวา ผู้วิจัย] ตัวอย่างของน้ำ ทักษิโณทก ได้แก่ น้ำที่ใช้แสดงออกให้เห็นถึงการทำบุญให้ทานแก่ญาติที่ตายแล้วและเปรตเป็นต้น

น้ำอุททิสอกนั้น หมายถึง น้ำที่จำเพาะเจาะจงให้ตกลงเพื่อยืนยันการทำทาน แสดงถึงความตั้งใจแน่วแน่ในการให้ทาน ดังเช่น พระเจ้าพิมพิสารกรวดน้ำในคราวถวายเวฬุวันเพื่อสร้างเป็นวัดแห่งแรกในพุทธศาสนา

น้ำปัจจฐโนทกนั้น หมายถึง น้ำที่ใช้หลังลงในเวลาทำบุญให้ทานเพื่อแสดงออกถึงความปรารถนา เช่น ปรารถนา พุทธภูมิ ปัจเจกภูมิ อัคคสาวกภูมิ

ส่วนน้ำสักขิโณทกนั้น หมายถึง น้ำที่ทำให้มั่นคง หรือน้ำที่ใช้กรวดหลังจากทำทาน น้ำนี้ใช้เพื่อแสดงออกว่า เจ้าของทานเสียสละทานนั้นให้แก่ผู้รับกล่าวคือพระสงฆ์

ถ้าจะมีข้อสงสัยว่า ในเวลาทำบุญหากทายกมิได้กรวดน้ำในเวลาทำทานจะมีความผิดพลาดอะไรบางอย่างเกิดขึ้นได้หรือไม่ เช่น ผลทานไปไม่ถึงเปรต มีคำเฉลยว่า

หากจะผิดก็คือผิดจารีตประเพณีแบบแผนที่ท่านผู้รู้เก่าก่อนประพฤติปฏิบัติสืบทอดกันมา และอาจทำให้คิดได้ว่า ไม่เต็มใจทำงาน แต่ถ้าหากว่ากรวดน้ำแล้วจะแสดงให้เห็นว่ามีความตั้งใจเสียสละท่านนั้น ซึ่งย่อมมีอานิสงส์ผลบุญมาก อีกประการหนึ่ง ในเวลาถวายทาน ถ้าได้กรวดน้ำ คนอื่นจะดำเนินติดใจไม่ได้ว่าไม่เต็มใจทำงาน ถ้าจะมีคนดำเนิน ก็จะไม่ได้อาหารพอเลี้ยงตัวรอดทุกภพทุกชาติเหมือนซั่มพุทะ* เพราะฉะนั้น การกรวดน้ำจึงเป็นข้อกำหนดอย่างหนึ่งของการให้ทาน ดังข้อความว่า “ทานกาเล อุทกปาดนํ นาม จตุพุทธิํ ทกฺขิณทกํ อุทฺทิสฺสทกํ ปฏฺจโนทกํ สกฺขิณทกนฺติ” (สมเด็จพระวันรัตน์, ๒๕๒๑)

จากที่กล่าวมานี้ จะเห็นว่า คตินิยมเรื่องการกรวดน้ำ มีอิทธิพลความเชื่อเรื่องเปรตแทรกอยู่ด้วย ดังนั้น ในเวลาทำบุญกุศลต่าง ๆ ชาวไทยจึงนิยมกรวดน้ำเสมอ นอกจากนี้แล้ว ยังมีเรื่องของ การ “แผ่ส่วนบุญกุศล” ไปให้ผู้ที่เรากำลังใจ ทั้งนี้ เกิดจากความเชื่อการทำบุญทางพุทธศาสนาที่เรียกว่า บุญกิริยาวัตฤ**

*ซั่มพุทะ พระอรหันต์รูปหนึ่งในสมัยพุทธกาล อดีตชาติเคยเป็นเจ้าของอาวาสปกครองวัดมี เศรษฐีคนหนึ่งอุปถัมภ์ ต่อมาเศรษฐีคนนั้นเกิดศรัทธาเลื่อมใสพระรูปหนึ่งที่มาขอพักอยู่ด้วย เพราะความริษยาซั่มพุทะจึงด่าพระรูปนั้นด้วยคำพูดหยาบคายเช่น กินขี้ยังดีกว่ากินข้าว ในเรือนของเศรษฐี เปลือยกายเดินยังดีกว่านุ่งห่มผ้าในเรือนของเศรษฐี เนื่องจากพระที่ มาขอพักอยู่ด้วยเป็นพระอรหันต์ ซั่มพุทะจึงได้รับบาปมาก พอมรณภาพก็ไปเกิดในนรกอเวจี เมื่อกรรมเบาบางลง ในชาติสุดท้ายได้กลับมาเกิดเป็นมนุษย์เขารับประทานอาหารอื่นไม่ได้ นอกจากอุจจาระเท่านั้น เปลือยกายหลอกลวงผู้คนให้หลงเชื่อว่ากินลมเป็นอาหาร คน ใน ๒ แคว้นใหญ่สมัยพุทธกาลคือ อังคะ และมคธ เคารพนับถือมาก สุดท้ายพระพุทธเจ้า ทรงแสดงฤทธิ์เทศน์โปรดจนได้เป็นพระอรหันต์ สรุปความจากเรื่อง ซั่มพุทะซิวก ใน ธรรมปัทมฎกกา ภาค ๓ หน้า ๑๔๓-๑๕๓ [ผู้วิจัย]

**บุญกิริยาวัตฤ สิ่งที่เป็นที่ตั้งแห่งการทำบุญ, เรื่องที่จัดเป็นการทำบุญ, ทางทำความดี, หมวด ๓ คือ ๑. ทานมัย ทำบุญด้วยการให้ ๒. ศีลมัย ทำบุญด้วยการรักษาศีลและ ประพฤติดี ๓. ภาวนามัย ทำบุญด้วยการเจริญภาวณา; หมวด ๑๐ คือ ๑. ทานมัย ๒. ศีลมัย ๓. ภาวนามัย ๔. อปจายนมัย ด้วยการประพฤติก่อนน้อม ๕. เวยยาวัจจมัย ด้วยการ ช่วยชวนชวยรับใช้ ๖. ปัตติทานมัย ด้วยการเจตีสวนความดีให้ผู้อื่น ๗. ปัตตานุโมทนาทัย ด้วยความยินดีความดีของผู้อื่น ๘. ธัมมัสสวนมัย ด้วยการฟังธรรม ๑๐. ทิฏฐุชุกัมม ด้วยการทำความเห็นให้ตรง (พระราชากรมณี, ๒๕๒๗: ๑๓๘)

การแผ่ส่วนบุญ จัดเป็นการทำบุญอย่างหนึ่ง เรียกว่า “ปัตติทาน” ซึ่งนิยมทำพร้อมกับการอนุโมทนาส่วนบุญ ที่เรียกว่า “ปัตตานุโมทนา” ทั้ง ๒ อย่างนี้จัดเป็นประเด็นสำคัญที่เกี่ยวเนื่องกับความเชื่อเรื่องเปรต ดังจะเห็นได้จากข้อความที่ปรากฏในมังคลัตถที่ป็นิสรุปรความได้ว่า ฉะนั้นกุลบุตรเมื่อจะสั่งสมการทำบุญที่ชื่อว่าปัตติทาน และจะให้เกิดการทำบุญที่ชื่อว่าปัตตานุโมทนาแก่คนอื่น ๆ จึงสมควรทำทานอุทิศให้ผู้ล่วงลับ หรือมีฉะนั้นหลังจากทำบุญบางอย่างตามปกติแล้วสมควรแผ่ส่วนบุญให้คนอื่น ๆ ดังข้อความว่า

ตสฺมา สยํ ปตฺติทานวฺหํ ปุณฺณกิริยํ อุปจฺฉินฺนเตน ปเรสญฺจ
 ปตฺตานุโมทฺทวฺหํ ปุณฺณกิริยํ ชเนนฺเตน กุลฺปุตฺเตน เปเต อุทฺทิสฺส ทานํ
 กตฺตพฺพเมว อตฺตโน ปกตฺติยา วา ยงฺกิญฺจิ ปุณฺณํ กตฺวา ปเรสํ ปตฺติ
 อุทฺทิสฺสิตพฺพาว โปธิสฺตตฺถุเตน ติโลกฺวิชเยน นาม จกฺกวตฺตินา นาม รณฺญา
 วีย ๕

(พระสิริมังคลาจารย์, ๒๕๒๘)

แปลว่า

เพราะฉะนั้น กุลบุตร เมื่อจะสั่งสมบุญกิริยาอันชื่อว่าปัตติทานเอง และจะยังบุญกิริยาอันชื่อว่า ปัตตานุโมทนา ให้เกิดแก่ชนเหล่าอื่น พึงทำทานอุทิศเปรตทั้งหลายโดยแท้. อีกอย่างหนึ่ง ทำบุญอย่างใดอย่างหนึ่งตามปกติของตนแล้ว พึงอุทิศส่วนบุญแก่ชนเหล่าอื่นแล เหมือนพระเจ้าจักรพรรดิพระนามว่าติโลกวิชัย

(คณะกรรมการแผนกตำรากรมการศึกษานานาชาติ, ผู้แปล, ๒๕๒๘)

จากข้อความข้างต้น จะเห็นว่า ความเชื่อเรื่องเปรต นอกจากจะมีผลแทรกอยู่ในการกรวดน้ำแล้ว ยังมีผลสะท้อนให้เห็นความมีน้ำใจอันแทรกอยู่ในพิธีกรรม กล่าวคือการแบ่งส่วนบุญให้แก่สัตว์อื่น ๆ ร่วมอนุโมทนาชื่นชมยินดี อันแสดงออกให้เห็นว่ามีความเสียสละไม่เห็นแก่ตัวเองอย่างเดียว ทั้งนี้ เป็นผลสืบเนื่องมาจากความเชื่อเรื่อง

เปรตมีส่วนสำคัญให้เกิดการ “แผ่ส่วนบุญ” ควบคู่ไปกับการกรวดน้ำ จะเห็นว่าประเด็นดังกล่าวเป็นเหตุให้มีการนำเอาคำพูดเกี่ยวกับเปรตไปพูดจนเกิดสำนวนไทยว่า “เหมือนเปรตขอส่วนบุญ”

นอกจากนี้แล้ว ยังมีคติความเชื่อว่า การอุทิศส่วนกุศลให้แก่เปรตชนนั้น จำต้องมีการกรวดน้ำหรือใส่น้ำถวายพระสงฆ์เพื่อให้เปรตได้มีน้ำไว้ดื่มกินหลังจากรับประทานอาหาร รวมทั้งการถวายผ้าไตรจีวรแก่พระสงฆ์ เพื่อเปรตจะได้มีผ้าผืนนุ่มห่ม ไม่ต้องเปลือยกายเป็นผีรูปร่างน่าเกลียดน่ากลัวหลอกหลอนญาติสนิทมิตรสหายในยามค่ำคืน หรือในความฝัน คติเรื่องถวายน้ำ และผ้าแก่พระสงฆ์นี้ ผู้วิจัยเห็นว่าได้รับอิทธิพลคำสอนเรื่องเปรตจากเปตวัตถุในพระไตรปิฎก

ทั้งนี้ เรื่องดังกล่าวมีข้อความปรากฏหลายครั้งบ่งถึงสิ่งของที่เปรตมีความต้องการอยากจะได้รวม ๓ อย่าง คือ ข้าว น้ำ และผ้า (ดูวิทยานิพนธ์เล่มนี้ หน้า ๓๗) โดยเฉพาะอย่างยิ่งเรื่องน้ำนี้เป็นสิ่งที่ชาวไทยยึดถืออย่างเห็นได้ชัด จะเห็นได้ว่าทุกพิธีกรรมจะต้องมีการกรวดน้ำส่งไปให้แก่เปรตเสมอ

อีกประการหนึ่ง ในติโรกฺขทกัณท์มีข้อความเกี่ยวกับเปรตที่สรุปความได้ว่า ห้วงน้ำที่เต็มเปี่ยม พลอยทำให้สมุทรสครเต็มไปด้วย ฉนฺได ทานที่ถวายอุทิศให้จากโลกนี้ ย่อมสำเร็จแก่เปรตทั้งหลายฉนฺนั้น ข้อความดังกล่าวนี้เปรียบเทียบระหว่างห้วงน้ำกับทานที่อุทิศให้เปรต ประเด็นนี้เป็นอีกประเด็นหนึ่งที่มีส่วนสัมพันธ์กับคตินิยมเรื่อง การกรวดน้ำ

การกรวดน้ำนี้ แสดงให้เห็นถึงความผูกพัน ความกตัญญู ความมีน้ำใจระหว่างญาติสนิทมิตรสหายกับผู้ล่วงลับจากโลกนี้ไปเช่นเดียวกับพิธีกรรมอื่น ๆ และยังแสดงให้เห็นถึงความเสียสละอันเกิดจากการบริจาคทานทำบุญ อันเป็นการบำเพ็ญทานบารมีอีกด้วย

จากที่กล่าวมาทั้งหมด จะเห็นได้ว่า ความเชื่อเรื่องเปรต มีส่วนแทรกอยู่ในคตินิยมเรื่องการกรวดน้ำอยู่ไม่น้อย ดังนั้น ผู้วิจัยเห็นควรสรุปว่า ความเชื่อเรื่องเปรตมีผลต่อ “คตินิยมเรื่องการกรวดน้ำ” ดังหลักฐานต่าง ๆ ที่กล่าวมาข้างต้น นอกจากนี้คตินิยมดังกล่าวมานี้ มีประเด็นที่น่าสนใจศึกษาต่อไปกล่าวคือ “พิธีอนุโมทนา” ในพิธีนี้มีการนำเอาคาถาจาก “ติโรกฺขทกัณท์” อันเป็นเรื่องราวของเปรตโดยตรงไปใช้ในการอนุโมทนาเสมอ ดังจะได้กล่าวถึงต่อไปตามลำดับ

พิธีอนุโมทนา

พิธีอนุโมทนา เป็นพิธีกรรมอย่างหนึ่งที่แสดงให้เห็นว่า ความเชื่อเรื่องเปรตมีส่วนสัมพันธ์แทรกอยู่ด้วย เกี่ยวกับพิธีนี้มีประเด็นที่น่าสนใจศึกษาหลายประเด็น ผู้วิจัยจะได้กล่าวถึงรายละเอียดต่อไป

พิธีอนุโมทนา เป็นพิธีสำคัญอย่างหนึ่งที่พระสงฆ์ทุกรูปจะต้องทำก่อนจะเสร็จงานพิธีมงคล และอวมงคลที่เกี่ยวกับพุทธศาสนา การอนุโมทนาของพระสงฆ์มี ๒ อย่าง คือ การอนุโมทนาตามปกติ และ การอนุโมทนาตามกาลพิเศษ ในการอนุโมทนาตามปกตินั้น นิยมทำกันภายหลังจากพระฉันภัตตาหารเช้าหรือเพลเสร็จแล้ว เมื่อเจ้าภาพจัดจุดปัจจัยไทยธรรมประเคนถวายตามกำลังศรัทธาเรียบร้อยแล้ว จากนั้นพระผู้เป็นหัวหน้าสงฆ์ในพิธีจะได้เริ่มกล่าวนำเป็นภาษาบาลีว่า

“ยถา วาริวหา ปุรา	ปริปุเรนฺติ สาครี
เอวเมว อิโต ทินฺนํ	เปตานิ อุกกุปฺปติ
อิจฺฉิตํ ปตฺถิตํ ตฺยหํ	ชิปปเมว สมิชฺฌตฺถ
สพฺเพ ปุเรนฺตุ สกฺกุปฺปา	จนฺโท ปณฺณรโส ยถา
	มณฺชิชฺตโรโส ยถา . . .

แปลเป็นไทยได้ความว่า กระแสน้ำที่พัดไหลมาเต็มเปี่ยม ย่อมทำให้ทะเลเต็มไปด้วย ฉันทิตานที่ถวายเป็นแล้วจากโลกนี้ ย่อมสำเร็จแก่ผู้ล่องลပ်ไปสู่โลกหน้าฉันทันนั้นแล ขอให้ผลที่ปรารถนามุ่งหวังสำเร็จแก่ท่านฉับพลันทันใด ขอให้ความดำริทั้งมวลลบริบูรณ์ดุจพระจันทร์เต็มดวงวันขึ้น ๑๕ ค่ำ ดังแก้วสารพัดนึกฉะฉาน

ขณะประธานสงฆ์กล่าวบทนี้ เจ้าภาพจะกรวดน้ำไปพร้อมกันจนเมื่อประธานสงฆ์ว่ามาถึงคำ “มณฺชิชฺตโรโส ยถา” ต้องเทน้ำให้หมด จากนั้นจึงพนมมือรับพรจากพระสงฆ์ ซึ่งพระสงฆ์รูปที่ ๒ จะกล่าวคำว่า “สพฺพีติโย” รูปอื่น ๆ กล่าวต่อว่า “วิวชฺชนตฺถ สพฺพโรโค วินสฺสตฺถ มา เด ภาวตฺวนฺตฺราโย . . .” จนถึงคำ “อายุ วณฺโณ สุขํ พลํ” เป็นอันเสร็จสิ้นการให้พรในช่วงแรก ในช่วงต่อไปนั้น เรียกว่า “การอนุโมทนาตามกาลพิเศษ” หมายถึง พระสงฆ์จะสวดเป็นคาถาภาษาบาลีต่อไปขึ้นอยู่กับลักษณะงาน เช่น งานมงคลก็จะสวดคาถา “รตนตฺตฺยานุภาเวน” หรือ “สพฺพพทุธานุภาเวน” ฯลฯ ส่วนงาน

อวมงคลเฉพาะในส่วนที่เกี่ยวข้องกับพิธีอนุโมทนาอุทิศส่วนกุศลให้ผู้ตายนั้น นิยมอนุโมทนาดังด้วยบท “ติโรกฺขทกัณฺฑคคาถา” ซึ่งเป็นคาถาที่พระสงฆ์ใช้อนุโมทนาการทำบุญอุทิศถึงผู้ที่ล่วงลับไปแล้วโดยเฉพาะใจความของคาถานี้มีว่า “อทาสี เม อทาสี เม ภาติมิตฺตา. . . โส ภาติธมฺโม จ อัย นิทสฺสิดิ เปตานิปูชา จ กตฺตา อุฬาราทฺถ พฺลนฺจ ภิกฺขุณฺณมฺนุสฺสทฺธิณฺนํ ตุมฺเหหิ ปุณฺณํ ปสฺสํ อนุสฺสํ กนฺตี” แปลว่า บุคคลเมื่อระลึกถึงอุปกณ์ที่ท่านผู้ล่วงลับไปแล้วเคยทำให้ เช่น เคยให้สิ่งนี้แก่เรา ช่วยทำกิจนี้ของเรา ท่านเหล่านี้เป็นญาติสนิทมิตรสหายของเรา คิดได้ดังนี้แล้วพึงให้ทักษิณาทานแก่ญาติผู้ล่วงลับไปแล้ว เพราะจะร้องไห้เศร้าโศกเสียใจก็ไม่มีประโยชน์อะไรเลย ญาติเหล่านั้นก็กลับฟื้นคืนชีพไม่ได้ ทักษิณาทานนี้จัดถวายดีแล้วแก่พระสงฆ์ ย่อมสำเร็จประโยชน์แก่ท่านผู้ล่วงลับไปแล้วตามฐานะ กิจที่จะพึงทำเพื่อคนรู้จักกันท่านก็ได้แสดงออกแล้ว การบูชาอันยิ่งท่านก็ได้ทำให้แก่ท่านผู้ล่วงลับไปแล้ว นอกจากจะได้ชื่อว่าบำรุงพระสงฆ์แล้วยังได้สั่งสมบุญให้แก่ตนเองไม่น้อย ข้อที่การอนุโมทนามี ๒ อย่างนี้ ดังจะเห็นได้จากข้อความว่า

การอนุโมทนา มี ๒ อย่าง คือ:- ๑. อนุโมทนาตามปรกติ ๒. อนุโมทนาตามกาลพิเศษ อนุโมทนาตามปรกตินั้น ได้แก่อนุโมทนาซึ่งท่านผู้เป็นหัวหน้าสงฆ์เริ่มนำขึ้นดังนี้:- ยถา วาริวหา ปุรา. . . ถ้าเป็นพิธีทำบุญอุทิศให้ผู้ตายใหม่ ๆ ท่านก็อนุโมทนาด้วยบท ติโรกฺขทกัณฺฑคคาถา คือคาถาอนุโมทนาการทำบุญอุทิศถึงผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว. . .

(แปลก สนธิรักษ์, ๒๕๒๓)

จากที่กล่าวมานี้ จะเห็นได้ว่า “พิธีอนุโมทนา” เป็นอีกพิธีหนึ่งที่ความเชื่อเรื่องปรตมมีอิทธิพลแทรกอยู่ในพิธีนี้ ดังข้อความที่ปรากฏในพิธีอนุโมทนา ส่วนใหญ่จะเป็นข้อความที่นำมาจาก “ติโรกฺขทกัณฺฑคคาถา” ทั้งสิ้น ทั้งในการบำเพ็ญกุศลงานมงคล และอวมงคล ผู้วิจัยเห็นว่า วัตถุประสงค์ของการอนุโมทนาดังกล่าวนี้ สรุปได้ว่ามี ๓ สาเหตุคือ ๑. เพื่อพระสงฆ์อนุโมทนาขอบคุณทายกทายิกาผู้ถวายทาน ๒. เพื่อผู้ถวายทานได้อนุโมทนาบุญของตนเอง และ ๓. เพื่อแผ่ส่วนบุญไปให้แก่ผู้ล่วงลับ กล่าวโดยย่อ พิธีอนุโมทนา มีผลดีต่อบุคคล ๓ กลุ่ม กล่าวคือ พระสงฆ์ก็พลอยยินดีเพราะได้รับการถวายทานเพื่อเป็นกำลังในการทำกิจการพระศาสนา ชาวบ้านก็ปีติยินดีในผลทานเพราะนอกจากจะได้บุญแล้วยังได้แผ่ส่วนบุญให้แก่เปรตชนผู้ล่วงลับไปแล้ว ส่วนผู้ถึงแก่กรรมโดยเฉพาะอย่างยิ่ง

ผู้ที่ไปเกิดในเปรตวิสัยซึ่งได้รับผลทานโดยตรงก็อนุโมทนาสาธุการชื่นชมยินดีต่อญาติสนิท มิตรสหายไม่มาปรากฏกายขอส่วนบุญให้ตกใจกลัว เมื่อต่างฝ่ายต่างยึดกุศลการทำดีเป็นหลักในการดำเนินชีวิต ก็เป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้สังคมเกิดความสงบสุข ไม่ได้เดือดร้อน วุ่นวายเพราะความมีน้ำใจ และความเสียสละที่มีต่อกัน

ดังนั้น ผู้วิจัยเห็นควรสรุปว่า ความเชื่อเรื่องเปรต มีส่วนสำคัญแทรกอยู่ใน “พิธีอนุโมทนา” ในประเด็นที่แผ่ส่วนบุญไปให้แก่ผู้ล่วงลับ ดังหลักฐานที่ได้กล่าวไว้แล้วในตอนต้น

จากที่กล่าวมาทั้งหมดจะเห็นว่านอกจากความเชื่อเรื่องเปรตจะมีผลต่อพิธีกรรมต่าง ๆ แล้ว จากหลักฐานต่าง ๆ แสดงให้เห็นว่าความเชื่อดังกล่าวนี้ยังมีส่วนสัมพันธ์กับประเพณีอื่น ๆ อีกหลายประเพณี โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ประเพณีท้องถิ่นต่าง ๆ ของชาวไทย มีหลายประเพณีที่แสดงให้เห็นว่าความเชื่อเรื่องเปรตมีส่วนสัมพันธ์แทรกอยู่ด้วย ผู้วิจัยจะไม่ศึกษารายละเอียดของประเพณีต่าง ๆ ทั้งหมด ในที่นี้จะขอกกล่าวถึงเพียง ๒ ประเพณีเท่านั้น คือ ประเพณีสงกรานต์ และประเพณีสารทไทย ซึ่งประเพณีทั้ง ๒ นี้ มีประเด็นสำคัญที่น่าสนใจศึกษาอย่างยิ่ง โดยเฉพาะในส่วนที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อเรื่องเปรต

ประเพณีสงกรานต์

ประเพณีสงกรานต์ เป็นประเพณีของไทยอย่างหนึ่งที่มีหลักฐานแสดงให้เห็นว่าความเชื่อเรื่องเปรตมีส่วนสัมพันธ์อยู่ด้วย ดังจะได้กล่าวถึงรายละเอียดต่อไป

ประเพณีสงกรานต์ เป็นประเพณีที่ชาวไทยจัดกันเป็นประจำ ปัจจุบันรัฐบาลได้ประกาศให้วันที่ ๑๒-๑๓-๑๔ เดือนเมษายนของทุกปี เป็นวันหยุดเนื่องในเทศกาลสงกรานต์

วันสงกรานต์นี้ ถือกันว่าเป็นวันปีใหม่ของไทยมาแต่โบราณกาล ฉะนั้นจึงมีพิธีต่าง ๆ เกี่ยวกับวันดังกล่าว เช่น ทำบุญตักบาตร รดน้ำดำหัว ไหว้ผู้ใหญ่ ปล่อยนกปล่อยปลา มีการเล่นต่าง ๆ พิธีต่าง ๆ ที่จัดในวันนี้ จะเห็นว่า พิธีทำบุญตักบาตร เป็นพิธีอย่างหนึ่งที่แสดงให้เห็นว่าความเชื่อเรื่องเปรตมีส่วนเกี่ยวข้อง จะเห็นได้ว่าการตักบาตรเป็นการสร้างกุศลอย่างหนึ่งให้เกิดมีแก่ตนเองและอุทิศกุศลผลบุญให้ญาติพี่น้องผู้ล่วงลับ

การทำบุญตักบาตรนี้ นิยมเตรียมการไว้ล่วงหน้า พอรุ่งเช้าก็พากันนำอาหารไปตักบาตรถวายพระภิกษุที่ศาลาวัด ซึ่งทางวัดจัดให้เป็นสถานที่ประกอบพิธีทำบุญในวันดังกล่าวนี้ นิยมก่อนพระทราาย ขนทรายเข้าวัด อันเกิดจากคติความเชื่อว่าก่อนกรวดก่อนทรายในวัดเป็นสมบัติของสงฆ์อย่างหนึ่ง อาจติดฝ่าเท้าหรือรองเท้าของผู้เข้าวัดทำบุญขณะเดินกลับบ้าน เมื่อเสียชีวิตแล้วจะไปเกิดเป็นเปรตเพราะถือว่่าเป็นการลักของสงฆ์โดยไม่เจตนา ดังนั้นจึงมีประเพณีขนทรายเข้าวัดที่ยึดถือปฏิบัติสืบมาจนถึงทุกวันนี้

นอกจากพิธีกรรมดังกล่าวแล้ว ยังมีประเพณีบังสุกุลอัฐิญาติผู้ใหญ่ เพื่ออุทิศส่วนกุศลส่งไปให้ญาติพี่น้องผู้ล่วงลับ เกี่ยวกับเรื่องนี้ เสฐียรโกเศศ (๒๕๑๕) ได้อธิบายไว้ว่า

นอกจากปล่อยนกปล่อยปลาในวันสงกรานต์ ยังมีประเพณีบังสุกุลอัฐิญาติผู้ใหญ่ การบังสุกุลนั้นทำแต่ครั้งเดียว จะทำในวันสงกรานต์วันไหนแล้วแต่จะสมัครและนัดหมายกัน โดยมากมักทำในวันสงกราน้ำพระ หรือไม่กี่ทำในวันสุดท้ายของสงกรานต์. . ผู้ที่ไปบังสุกุลมักเป็นคนแก่ ๆ เฒ่า ๆ ซึ่งพ้นวัยชอบสนุกสนานเฮฮาแล้ว ทราบว่าทางปักชำได้เขาเก็บอัฐิไว้ที่วัดจะบรรจุโกศเล็ก ๆ บรรจุห่อหรือภาชนะอะไรก็ได้แต่จะมีและเก็บรวม ๆ ไว้ที่เดียวกัน (แบบเดียวกันที่ในวัดมังกรกมลาวาศของจีน) ถึงวันกำหนดเวลาจะบังสุกุล ต่างก็ไปนำอัฐิญาติผู้ใหญ่ของตน มาตั้งรวมกันไว้ที่โรงพิธี แล้วนิมนต์พระมาบังสุกุล. . .เมื่อเก็บอัฐิไว้ในบ้าน ถ้าเป็นผู้มีอันจะกิน ก็มักนิมนต์พระมาบังสุกุลในวันสงกรานต์ ถ้าเป็นคนชั้นสามัญ ก็นำอัฐิไปบังสุกุลรวมกันที่วัด ซึ่งสมภารเจ้าวัดเป็นผู้นัดหมาย ที่สุดถ้าไม่มีอัฐิ ก็เขียนชื่อผู้ตายลงในแผ่นกระดาษแล้วบังสุกุลก็มี บังสุกุลแล้วเผากระดาษที่มีชื่อผู้ตาย ให้ไหม้ไปเหมือนเผาศพ. . .

จากหลักฐานที่กล่าวมานี้ จะเห็นว่า อิทธิพลความเชื่อเรื่องเปรตมีผลต่อประเพณีสงกรานต์อยู่น้อย ในปัจจุบันนี้ ยังมีการยึดถือปฏิบัติแบบแผนประเพณีดังกล่าวอย่างเคร่งครัด

สรุปแล้ว ความเชื่อเรื่องเปรต มีส่วนสัมพันธ์เกี่ยวกับประเพณีสงกรานต์ใน

ด้านของพิธีกรรมต่าง ๆ เช่น ทำบุญตักบาตร เกิดจากความเชื่อเรื่องการทำบุญกุศลให้แก่ตนเอง และอุทิศส่วนบุญให้แก่ญาติพี่น้องผู้ล่วงลับ การก่อพระเจดีย์ทราย ขนทรายเข้าวัดเพราะความเชื่อว่าการกวาดทรายเป็นของสงฆ์อาจติดฝ่าเท้าหรือรองเท้าขณะเดินกลับบ้านเป็นสาเหตุที่ทำให้ตายไปเกิดเป็นเปรตได้เพราะเชื่อว่าลักของสงฆ์โดยไม่เจตนา การบั้งสุกอล้อฐี หรือบั้งสุกอลกระดุกเพื่ออุทิศส่วนกุศลไปให้แก่ญาติพี่น้องผู้ล่วงลับไปแล้ว

จากที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ จะเห็นว่า “ประเพณีสงกรานต์” มีความเชื่อเรื่องเปรตเข้าไปมีส่วนเกี่ยวข้องอยู่ไม่น้อย นอกจากประเพณีนี้แล้ว ยังมีประเพณีสำคัญอีกอย่างหนึ่ง เรียกว่า “ประเพณีสารทไทย” ซึ่งจะได้กล่าวในตอนต่อไป

ประเพณีสารทไทย

เป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปว่า ความเชื่อเรื่องเปรตมีผลเกิดขึ้นแก่ประเพณีไทยอย่างหนึ่งที่เรียกกันว่า “ประเพณีสารทไทย” โดยตรง เกี่ยวกับประเพณีนี้มีรายละเอียดประเด็นสำคัญที่น่าสนใจศึกษาดังนี้

มีหลักฐานปรากฏแสดงให้เห็นว่า ความเชื่อเรื่องเปรตมีส่วนเกี่ยวข้องกับประเพณีสารทไทยมาเป็นเวลาช้านานแล้ว จะเห็นว่าในเดือน ๑๐ ไทย ประมาณเดือนกันยายนหรือตุลาคม ทั่วทุกภาคของประเทศได้จัด “ประเพณีสารทไทย” กันเป็นประจำทุกปี ในประเพณีดังกล่าว มีการทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้แก่ “เปรต” ผู้ล่วงลับไปเกิดในเปรตวิสัย ปรากฏเป็นหลักฐานชัดเจน ดังข้อความว่า

ครั้นเดือน ๑๐ ถึงการพระราชพิธีภัทรบทเป็นนักขัตฤกษ์ มหาชนกระทำมธุปายาสทาน และจะเต็ดรวงข้าวสาลีเป็นปฐมเก็บเกี่ยว... ฝ่ายข้างพุทธศาสน์ พระราชพิธีภัทรบทนี้ เป็นสมัยหมู่มหาชนกระทำมธุปายาสยาคุ อังคาสพระภิกษุสงฆ์ และเลี้ยงพราหมณ์ ทั้งบูชาพระรัตนตรัยด้วยพรรณผ้ากระทำเป็นธงแล้ว และอุทิศส่วนกุศลผลบุญให้แก่ญาติอันไปสู่ปรโลกเป็นปรทัตตูปชีวีเปรต

...

(นางนพมาศ หรือตำรับท้าวศรีจุฬาลักษณ์, ๒๕๑๓: ๑๓๘-๑๓๙)

จากหลักฐานข้างต้น แสดงให้เห็นว่าความเชื่อเรื่องเปรตมีส่วนสัมพันธ์กับ ประเพณีนี้อย่างเด่นชัด ดังจะเห็นได้จากการอุทิศกุศลผลบุญให้แก่ญาติผู้ตายไปเกิดเป็น พรตต์ตูปชีวีเปรต ซึ่งก็คือ เปรตที่อาศัยทานที่ญาติพี่น้องทำบุญส่งไปให้ นอกจากหลักฐานดังกล่าวนี้แล้ว ยังมีนักปราชญ์อื่น ๆ ได้เขียนอธิบายเกี่ยวกับประเพณีสารทไทย ดัง ข้อความต่อไปนี้

จันทร์ ไพจิตร (๒๕๒๐) ได้กล่าวไว้ในทำนองเดียวกันว่า “สรุปความในพิธี สารทแล้วเป็นอันรู้ข้อประสงค์ลงกันอย่างหนึ่งอย่างเดียว คือ ทำบุญอุทิศให้แก่บรรพบุรุษ”

แปลก สนธิรักษ์ (๒๕๒๓) กล่าวว่า “. . .พิธีสารทของไทยเรานี้ทำเพื่อ อุทิศให้แก่ผู้ล่วงลับไปแล้วอย่างหนึ่ง ทำเพื่อให้เกิดสวัสดิมงคลแก่ตัวเอง ในเมื่อตนมีอายุ ล่วงมาได้ถึงปีอย่างหนึ่ง ทำเพื่อประสานสามัคคีในระหว่างเพื่อนบ้านอย่างหนึ่ง. . .”

พระศรีปริยัติโยดม และคณะ (๒๕๓๕) กล่าวว่า

ประเพณีทำบุญวันสารท คือประเพณีทำบุญอุทิศให้แก่เปรตชนผู้ที่ล่วงลับ ไปแล้ว นับเป็นประเพณีที่สำคัญอย่างหนึ่งของชาวภาคใต้ที่นับถือพระพุทธ ศาสนา ซึ่งได้กระทำกันมาแต่โบราณกาลจนถึงปัจจุบันนี้ การกระทำนั้น นิยมทำกัน ๒ ครั้ง คือครั้งแรกกำหนดเอาวันแรม ๑ ค่ำ เดือน ๑๐ เป็นวันรับ และวันแรม ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๐ เป็นวันส่ง

ประเพณีทำบุญวันสารท ชาวไทยพุทธ ๑๔ จังหวัดภาคใต้ได้กระทำตาม คตินิยมของพระเจ้าพิมพิสาร พระเจ้าแผ่นดินมคธ ที่ได้ทรงถวายทานแด่ พระภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข แล้วทรงอุทิศถวายแก่เปรตชนผู้เป็น พระญาติของพระองค์ในครั้งนั้น สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าเมื่อจะทรง อนุโมทนาจึงได้ตรัสติโรกฺขทสุตรว่า ติโรกฺขุเทสุ ติฏฺฐนฺติ เป็นอาทิ

ประเพณีทำบุญวันสารทของชาวภาคใต้นั้น โดยมีมุ่งหมายก็เพื่อจัดทำบุญ อุทิศผลส่งไปให้แก่เปรตชนทั้งหลายผู้ล่วงลับไปแล้ว ท่านเหล่านั้นจะไป สู่สุคติหรือทุคติ ขึ้นอยู่กับผลบุญกรรมของแต่ละท่าน เมื่อเป็นเช่นนั้น ผู้ที่ ตายไปแล้วจำพวกที่ทำกรรมดีก็ได้เสวยสุข ผู้ที่ทำกรรมไม่ดีก็ได้เสวยทุกข์. . .

จากข้อความดังกล่าวมา จะเห็นว่า ท่านผู้รู้ทุกท่านอธิบายเกี่ยวกับ “ประเพณีสารทไทย” ไว้เหมือนกันว่า มีจุดประสงค์เดียวกัน คือทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้แก่ญาติผู้ล่วงลับไปเกิดเป็นเปรตในเปรตโลก ข้อนี้แสดงว่า ความเชื่อเรื่องเปรตมีส่วนสัมพันธ์กับ “ประเพณีสารทไทย” จนทำให้เกิดมีความเชื่อเรื่องการทำบุญอุทิศผลทานให้แก่เปรตแทรกอยู่ในประเพณีดังกล่าวอย่างเด่นชัด

ดังนั้น ผู้วิจัย เห็นควรสรุปว่า อิทธิพลความเชื่อเรื่องเปรตมีผลต่อประเพณีสารทไทยจนทำให้เกิดมีพิธีทำบุญอุทิศส่วนกุศลส่งไปให้แก่เปรตปรากฏอยู่ในประเพณีดังกล่าวมาตามลำดับ

จากที่กล่าวมาทั้งหมด จะเห็นว่า อิทธิพลความเชื่อเรื่องเปรตมีส่วนเกี่ยวข้องกับพิธีกรรม ประเพณี คตินิยมต่าง ๆ ของไทยไม่น้อย ที่เป็นเช่นนี้ ผู้วิจัยเห็นควรสรุปเป็นข้อ ๆ ได้ดังนี้

๑. ความเชื่อเรื่องเปรต สะท้อนให้เห็นถึงคุณธรรมข้อ “กตัญญู” จะเห็นว่า พิธีกรรม ประเพณี คตินิยมต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับเปรตนั้น เป็นเรื่องของการตอบแทนบุญคุณทั้งสิ้น

๒. ความเชื่อเรื่องเปรต สะท้อนให้เห็นถึง “ความเกรงกลัวบาป” อย่างเด่นชัด การทำบุญให้ทานเป็นการแสดงออกถึงความเชื่อเรื่องโลกหน้า การเวียนว่ายตายเกิด การที่คนทำบุญให้ทานในพิธีกรรม และประเพณีต่าง ๆ เพราะมีความเชื่อเรื่องโลกหน้าแฝงอยู่ และกลัวว่าจะต้องตายไปเกิดเป็นเปรตชดใช้ผลกรรมชั่ว

๓. ความเชื่อเรื่องเปรต สะท้อนให้เห็นถึง “ผลแห่งการบูชา” จะเห็นว่ามีการนำไทยธรรมมาถวายแก่พระสงฆ์เพื่ออุทิศผลบุญไปให้แก่เปรต ข้อนี้แสดงให้เห็นว่า การบูชาทำบุญแก่พระสงฆ์มีผลานิสงส์มาก ดังนั้น ความเชื่อว่าพระสงฆ์คือผู้ประพฤติดีปฏิบัติชอบจึงเป็นเหตุสำคัญให้ถวายทานทำบุญแก่พระสงฆ์ เพื่อผู้ล่วงลับไปจะได้รับผลบุญโดยเร็วพลัน

๔. ความเชื่อเรื่องเปรต สะท้อนให้เห็นถึง “น้ำใจ” เราจะเห็นว่า การที่คนไทยส่วนใหญ่มีน้ำใจช่วยเหลือเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่เพราะหวังอยู่ว่าผลแห่งความมีน้ำใจ จะทำให้ไม่ตกทุกข์ได้ยาก และเปรตที่ล่วงลับไปแล้วที่เชื่อกันว่าเป็นเจ้ากรรมนายเวรประเภทหนึ่ง ก็จะไม่มาหลอกหลอนรบกวนสร้างความเดือดร้อนวุ่นวายด้วยว่าได้รับผลบุญที่อุทิศให้แล้ว

๕. ความเชื่อเรื่องเปรต สะท้อนให้เห็น “สายสัมพันธ์” ระหว่างวงศาคณาญาติ และวัดกับบ้าน จะเห็นว่าพิธีกรรม ประเพณี คตินิยมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นนั้นมีผลทำให้ “ความสัมพันธ์” ระหว่างญาติ และวัดกับบ้านแน่นแฟ้นยิ่งขึ้น เช่น ลูกก็คิดถึงพ่อแม่ผู้ ล่วงลับ จึงไปวัดทำบุญเพื่ออุทิศส่วนกุศลส่งไปให้ พระสงฆ์ก็ได้อาศัยจุดปัจจัยไทยธรรม ที่ชาวบ้านนำมาถวายไปใช้ในการเผยแผ่พระธรรมคำสอนเพื่อสอนให้คนในสังคมเป็นคน ดีมีน้ำใจเสียสละไม่ลืมนญาติพี่น้องผู้มีพระคุณ

๖. ความเชื่อเรื่องเปรต สะท้อนให้เห็น “สันติสุข” ในสังคม จะเห็นว่าการ อยู่ร่วมกันในสังคมใหญ่ ๆ อาจมีปัญหากระทบกระทั่งเกิดขึ้นจากการพุดจา ความ อิจฉาริษยาหวงแหนตระหนี่ เอรัดเอาเปรียบโดยไม่ชอบธรรม แต่ความเชื่อเรื่องเปรต สามารถทำให้สังคมสงบสุขร่มเย็นได้ พิธีกรรม คตินิยม ประเพณีต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับ ความเชื่อดังกล่าว ล้วนทำให้คนในสังคมหันมาร่วมมือช่วยเหลือกันจริงใจ เห็นแก่ ประโยชน์ส่วนรวม มากกว่าประโยชน์ส่วนตัว เช่น ร่วมกันจัดงานศพ พิธีทำบุญ ถวาย สังฆทาน หรืออย่างประเพณีสำคัญมีประเพณีสารทไทยเป็นต้น เพื่ออุทิศผลบุญส่งไปให้ เปรตชน

จากที่กล่าวมานี้ จะเห็นว่า ความเชื่อเรื่องเปรต มีส่วนสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับ วิถีชีวิตของคนไทย ตั้งแต่พิธีกรรม ประเพณีไทย จนถึงพฤติกรรม ความคิด การแสดง ออกตามลำดับ ดังนั้น ความเชื่อเรื่องเปรต จึงมีความสำคัญประการหนึ่งในฐานะที่ เชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลในครอบครัว สังคม ศาสนา ประเทศชาติ และมีผลให้ คนในสังคมช่วยเหลือเกื้อกูลอยู่ร่วมกันได้อย่างสงบสุข